

ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ
ΤΟΥ «ΕΓΚΟΛΠΙΟΥ» ΤΟΥ ΡΗΓΑ

Α'

Τὰ ἔγγραφα τῶν αὐστριακῶν ἀνακρίσεων τοῦ Ρήγα καὶ τῶν συντρόφων του, ποὺ δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸν E. Legrand στὰ 1891 καὶ τὸν K. Ἀμαντο στὰ 1930¹, ἀναφέρουν τρία ἐπαναστατικὰ τραγούδια τοῦ Ρήγα, ἀπὸ τὰ ὅποια ὅμως μόνο ἑνὸς ὀρίζουν μὲ ἀκρίβεια τὴν ταυτότητα: τοῦ θουρίου «Ὡς πότε παλικάρια». Τὰ ἄλλα δύο τραγούδια τὰ ἔγγραφα τῶν ἀνακρίσεων τὰ χαρακτηρίζουν ὡς ἐξῆς:

1. Ἔγγρ. Legrand, ἀρ. 15², σελ. 67: «Δύο ὑπὸ ἐλληνικῶν ἰδεῶν διαπνεόμενα ἄσματα, ὧν τὸ μὲν εἶναι μίμησις τοῦ γαλλικοῦ La Carmagnole (Ἡ Καρμανιόλα), τὸ δὲ τοῦ γνωστοῦ (γερμανικοῦ) Freut euch des Lebens (Τὸν βίον χαρῆτε)³, καὶ ἐν οἷς κατὰ τὴν... συνημμένην γερμανικὴν μετάφρασιν περιέχονται καθόλου ρησικοπίαι κατὰ τῶν τυράννων καὶ παρακινεῖται ὁ λαὸς εἰς ἀποστασίαν».

2. Ἔγγρ. Ἀμάντου, ἀρ. 58⁴, σελ. 165: «Δύο ἐπαναστατικώτατα ἄσματα, τῶν ὁποίων τὸ ἐν ἔγινε κατ' ἀπομίμησιν τοῦ γαλλικοῦ La Carmagnole, τὸ δὲ ἄλλο τοῦ Freut euch des Lebens, καθ' ἐλληνικὴν διασκευήν».

1. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινῆ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων... ὑπὸ Αἰμιλίου Λεγρὰνδ μετὰ μεταφράσεως ἐλληνικῆς ὑπὸ Σπυρ. Λάμπρου. Ἀθ. 1891 (=Δ.Γ.Ε.Ε. 3 [1890-1891] 587-774). Κ. Ἀμάντου, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινῆ, Ἀθ. 1930. Βλ. καὶ Σπ. Λάμπρου, Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα, Ἀθ. 1892 (ἐπεξεργασία τοῦ ἀρχιερατοῦ ὕλικου ποὺ δημοσίευσε ὁ Legrand) καὶ Κ. Ἀμάντου, Νέα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινῆ, Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 2 (1927) 305 (προδρομικὴ καὶ περιληπτικὴ ἀνακοίνωσις τοῦ περιεχομένου τῶν ἐγγράφων ποὺ δημοσίευσε ὁ Ἀμαντος). Τὰ περισσότερα ἔγγραφα εἶναι στὴ γερμανικῇ. Στὴ δευτέρῃ δημοσίευσίᾳ μεταφραστῆς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Ἀμαντος.

2. Περίληψις ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς διεξαχθείσης ἀνακρίσεως τῶν... Ἑλλήνων ὑπηκόων τῆς ὀθωμανικῆς Πύλης..., Βιέννη 3 Ἀπριλίου 1798.

3. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ οἱ χαρακτηρισμοὶ τοῦ ἐγγράφου ἀναφέρονται καὶ στὴ Δημοκρατικὴ Κατήχησις ποὺ εἶχε μεταφράσει ὁ Ρήγας. Ἡ συνημμένη στὸ ἔγγραφο γερμανικὴ μετάφρασις δὲν βρέθηκε.

4. Ἐκθεσις τῆς ἀστυνομίας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον (τῶν Ἐσωτερικῶν) περὶ τῆς ἀνακρίσεως τῶν Ἑλλήνων μὴ ὀθωμανῶν ὑπηκόων, Βιέννη 18 Ἀπριλίου 1798.

3. "Εγγρ. 'Αμάντου, άρ. 62¹, σελ. 185: «'Ελληνική μίμησις τῶν σφόδρα ἐπαναστατικῶν ἀσμάτων La Carmagnole και Freut euch des Lebens».

Τὰ ἴδια ἔγγραφα μᾶς πληροφοροῦν ἐπίσης ὅτι, ἐνῶ τὸ «'Ὡς πότε παλικάρια» εἶχε τυπωθῆ μαζί με τὸ Σύνταγμα τοῦ Ρήγα², τὰ δύο αὐτὰ

1. "Εκθεσις τοῦ ὑπουργοῦ τῶν 'Εσωτερικῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τῶν 6 'Ελλήνων, οἱ ὅποιοι πρέπει νὰ ἐξορισθοῦν, Βιέννη 25 'Απριλίου 1798.

2. 'Απὸ τὸ ἔντυπο τοῦ Ρήγα ποὺ περιείχε α') μιὰ ἐπαναστατικὴ προκήρυξη, β') διακήρυξη τῶν ἀνθρώπων δικαιωμάτων με τὸν τίτλο «Τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου», γ') τὸ κυρίως Σύνταγμα τοῦ Ρήγα, δ') ἓνα παράρτημα γιὰ τὴ σημαία, τὸ ἔμβλημα καὶ τὴ στολὴ τῶν 'Ελλήνων στρατιωτῶν καὶ ε') τὸν Θούριον, δὲν ἔχει βρεθῆ κανένα ἀντίτυπο. Τὸ περιεχόμενό του σώθηκε ὅμως σὲ δύο χειρόγραφα ἀντίγραφα καὶ σὲ γερμανικὴ μετάφραση (ἔχει πλήρη) συνημμένη σὲ ἔγγραφο τῆς ἀνακρίσεως (Κ. 'Α μ ἄ ν τ ο υ, 'Ανέκδοτα "Εγγραφα..., σ. 44 κέ.). Τὸ ἓνα ἀντίγραφο – ποὺ εἶναι χαμένο κι' αὐτὸ σήμερα – δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Π. Χι ὠ τ η, Παρθενῶν 1 (1871) 507-12, 545-56 καὶ ἀναδημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Θ. Β ο λ ῖ δ η, Τὸ πολίτευμα τοῦ Ρήγα, 'Αθ. 1924 (καὶ π.ξ. ἀναδημ.). Τὸ ἄλλο ἀντίγραφο (1807) σώζεται σὲ ἑλληνικὸ κώδικα τῆς Ρουμανικῆς 'Ακαδημίας. Βλ. Α. Ι. Β ρ α ν ο ὄ σ η, 'Ο «Πατριωτικὸς Ὕμνος» τοῦ Ρήγα καὶ ἡ ἑλληνικὴ «Καρμανιόλα», Εἰς μνήμην Κ. 'Αμάντου, 'Αθ. 1960 (συντομογρ. Β ρ α ν ο ὄ σ η ς), σελ. 299 σημ. 1, Τ ο ὕ ἱ δ ι ο υ, Ρήγας Βελεστινλῆς 1757-1858, 'Αθ. 1963, [Σ. Ω. Β.], σ. 153 κέ., 'Α π. Δ α σ κ α λ ἄ κ η, Μελέται περὶ Ρήγα Βελεστινλῆ, 'Αθ. 1964, (συντομογρ. Δ α σ κ α λ ἄ κ η ς) σ. 16-17, 112 κέ., καὶ εἰδικότερα Τ ο ὕ ἱ δ ι ο υ, 'Ο Θούριος τοῦ Ρήγα εἰς τὸ ἀρχαιότερον σωζόμενον χειρόγραφον, Δ.Ι.Ε.Ε. 16(1962) 370-383. (Σημειωτέον ὅτι ἡ παράδοση τοῦ κειμένου τοῦ Θουρίου ἀκολούθησε δικὸ της δρόμο. Βλ. πρόχ. Δ α σ κ α λ ἄ κ η, σελ. 406, σημ. 1). Καὶ τὰ δύο ἀντίγραφα (βλ. Δ α σ κ α λ ἄ κ η, σ. 113) δίνουν στὸ ἐπαναστατικὸ αὐτὸ ἔντυπο τοῦ Ρήγα τὸν τίτλο «Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις τῶν κατοίκων τῆς Ρουμελιᾶς, τῆς Μ. 'Ασίας, τῶν Μεσογείων Νήσων καὶ τῆς Βλαχομπογδανιάς». Μία ἐγκύκλιος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' στὰ 1798 (Γ. Π. 'Α γ γ ε λ ο π ο ὄ λ ο υ, Τὰ κατὰ τὸν αἰοίδιμον... Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον τὸν Ε', 'Αθ. 1866, τόμ. 2ος, σ. 498) τὸ μνημονεύει ἐπίσης ὡς «σύνταγμα εἰς μίαν κόλλα χαρτὶ ὀλόκληρον... ἐπιγραφόμενον Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις κτλ.». Ὡστόσο ἀμφισβητεῖται ἂν αὐτὸς ἦταν ὁ γενικὸς τίτλος τοῦ ἐντύπου. Τὰ ἔγγραφα τῆς ἀνακρίσεως δὲν ἀναφέρουν τίτλο, ἀλλὰ τὸ χαρακτηρίζουν τίς περισσότερες φορὲς με τὴ λέξη «προκήρυξη» (Aufruf, Proklamation). Καὶ ὁ ἀνέκδοτος «Νέος Ραψάκης» τοῦ 'Αθ. Παρίου (βλ. Α ἱ κ. Κ ο υ μ α ρ ι α ν ο ὕ, 'Ο «Νέος Ραψάκης», 'Ερανιστής 6 [1968] 12-13) ἀναφέρει τὰ ἐξῆς γι' αὐτό: «Βιβλιάριον ἐξέδωκαν Ρόπαλον τοῦ 'Ηρακλέους αὐτὸ ὀνομάσαντες». 'Η τελευταία αὐτὴ πληροφορία ὀδήγησε τὴ μὲν Κ ο υ μ α ρ ι α ν ο ὕ (ἔ.ἀ., σ. 13) νὰ διατυπώσῃ τὴν ἄποψη ὅτι στὴ φράση αὐτὴ τοῦ Παρίου ἔχομε ἴσως τὸ γενικὸν τίτλο τοῦ φυλλαδίου τοῦ Ρήγα, τὸν δὲ Β ρ α ν ο ὄ σ η («'Απαντα Νεοελλήνων κλασικῶν, Ρήγας Βελεστινλῆς-Φεραῖος, τόμ. 1ος, 'Αθ. [1968], σ. κγ') νὰ πιστεῖ ὅτι τὸ ἔντυπο δὲν εἶχε γενικὸν τίτλο, ἀλλὰ οἱ σύγχρονοί του τὸ ὀνόμασαν – ἀπὸ τὸ ἔμβλημα ποὺ ἔφερε στὴν προμετωπίδα του – «Ρόπαλον τοῦ 'Ηρακλέους». Γιὰ τὸ ἔμβλημα αὐτὸ βλ. στὸ Παράρτημα τοῦ Συντάγματος τοῦ Ρήγα.

τραγούδια εἶχαν περιληφθῆ σὲ ἓνα ἄλλο ἐπαναστατικό του ἔντυπο, τὸ «Ἐγκόλπιον», ὅπως τὸ ὀνομάζουν τὰ ἔγγραφα¹, ἢ «Στρατιωτικὸν Ἐγκόλπιον», ὅπως τὸ ὀνομάζει ὁ σύντροφος τοῦ Ρήγα Περραιβός². Τοῦ ἐντύπου αὐτοῦ δὲν μᾶς ἔχει σωθῆ κανένα ἀντίτυπο, οὔτε καὶ κανένα χειρόγραφο ὅπως στὴν περίπτωση τῆς «Νέας Πολιτικῆς Διοικήσεως».

Γιὰ τὰ περιεχόμενά του ὅμως μᾶς δίνουν ἀρκετὲς πληροφορίες τὰ ἔγγραφα τῆς ἀνακρίσεως. Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ παραπάνω ἔγγραφα, ποῦ φαίνεται ὅτι συντάχθηκε ἐνῶ ἀκόμη ἡ ἀνάκριση δὲν εἶχε ὑπόψη τῆς ὅλα τὰ στοιχεῖα, κάνει λόγο γιὰ τὰ αὐτόγραφα χειρόγραφα τοῦ Ρήγα καὶ ὄχι γιὰ τὸ ἴδιο τὸ ἔντυπο. (Τὸ χειρόγραφο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔγινε ἡ ἔκδοση τοῦ ἐντύπου πρέπει νὰ ἦταν ἀντίγραφο τῶν αὐτογράφων αὐτῶν, καμωμένο ἴσως ἀπὸ τὸν Περραιβό³). Ἀναφέρει λοιπὸν τὰ δύο τραγούδια, μιὰ Δημοκρατικὴ Κατήχηση⁴ καὶ ἓνα ἔργο ποῦ ἀπὸ παρανόηση ἴσως σημειώ-νεται ὅτι ἐπιγράφεται «Ὁ στρατάρχης Κεβενχύλερ». (Πρόκειται γιὰ τοὺς στρατιωτικούς κανονισμούς, ποῦ ὁ Ρήγας πρέπει νὰ εἶχε ἀντλήσει ἀπὸ ἓνα ἐγχειρίδιο πολεμικῆς τέχνης τοῦ Αὐστριακοῦ στρατάρχου Khevenhüller⁵). Τὸ δεύτερο ὅμως ἔγγραφο, συνταγμένο ὅταν πιά ἡ ἀνάκριση εἶχε περατωθῆ, περιγράφει τὸ ἴδιο τὸ ἔντυπο καὶ περιέργως δὲν ἀναφέρει τὴ Δημοκρατικὴ Κατήχηση, τὴν ὁποία ἀσφαλῶς δὲν θὰ παρέλειπε νὰ σημειώσῃ, ἂν ὑπῆρχε, γιατί θὰ ἀποτελοῦσε τὸ πιὸ σοβαρὸ ἐνοχοποιητικὸ στοιχεῖο ἐναντίον τῶν ἀνακρινόμενων. Τὴν ἴδια περιγραφή δίνει καὶ τὸ τρίτο ἔγγραφο, ποῦ ἔχει ὅμως συνταχθῆ μὲ βάση τὸ δεύτερο. Ἡ μόνη ἐξήγηση γιὰ τὴν «ἀντίθεση» αὐτῆ ποῦ παρουσιάζουν οἱ δύο ἀνακριτικὲς περιγραφὲς εἶναι ἡ ἄποψη τοῦ Ἄπ. Β. Δασκαλάκη ὅτι ὁ φόβος καὶ ὁ κίνδυνος τῆς λογοκρισίας ἔκαναν τὸν τυπογράφου Πούλιο, στὸν ὁποῖον ὁ Ρήγας, φεύγοντας γιὰ τὴν Τεργέστη, εἶχε ἀφήσει τὰ χειρόγραφα τοῦ ἐντύπου του, νὰ μὴ συμπεριλάβῃ τελικὰ μέσα στὸ «Ἐγκόλπιον» τὴ Δημοκρατικὴ Κατήχηση⁶.

Τὰ δύο λοιπὸν τραγούδια, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα περιεχόμενα τοῦ «Ἐγκόλπιου», τὴ Δημοκρατικὴ Κατήχηση καὶ τοὺς Στρατιωτικούς Κανονισμούς, θεωροῦνταν χαμένα. Ὑπῆρχαν βέβαια καὶ τὰ τόσα ἀδέσποτα πατριωτικὰ τραγούδια, ποῦ πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ἢ παράδοση τὰ προσέ-

1. Βλ. Ἄ μ α ν τ ο, ἑ.ἀ., σ. 165.

2. Ἀπομνημονεύματα πολεμικά..., Ἀθ. 1836, τόμ. 1ος, σ. 0', καὶ Σύντομος βιογραφία τοῦ αἰοιδίμου Ρήγα Φεραίου τοῦ Θετταλοῦ..., Ἀθ. 1860, σ. 24. Βλ. καὶ Ι. Φιλήμονος, Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, Ναύπλιο 1834, σελ. 91, σημ. β'.

3. Σύμφωνα μὲ τὴν κατάθεση τοῦ Ρήγα. Βλ. E. L e g r a n d, Ἀνέκδοτα Ἐγγραφα..., σελ. 659.

4. Γιὰ τὸ κείμενο αὐτὸ καὶ τὸ πιθανὸ πρότυπό του βλ. Βρανούση, σ. 300, σημ. 1.

5. Βλ. Π. Κ. Ἐνεπεκίδη, Ἐκθεσις περὶ τῶν τελευταίων ἐρευνῶν περὶ Ρήγα Βελεστινῆ, Πειπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, τόμ. 2ος, Ἀθ. 1956, σ. 388-396.

6. Δ α σ κ α λ ἄ κ η ς, σ. 380-382.

γραφε στον Ρήγα¹. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που έδιναν και τα τρία έγγραφα, αν κάποιο από τα θούρια αυτά ήταν ένα από τα τραγούδια του «Έγκολπίου», θα έπρεπε να είναι *μίμησις* ή τής «Καρμανιόλας» ή του «Τόν βίον χαρήτε». Τί σήμαινε όμως ακριβώς ο χαρακτηρισμός «μίμησις»; 'Η *facilior* έρμηνεία ήταν εύλογο – αλλά όχι και όρθό, όπως αποδείχτηκε πολύ αργότερα – να επικρατήσει: Τα τραγούδια του «Έγκολπίου» έπρεπε να είναι μετάφραση, ελεύθερη απόδοση ή διασκευή των ξένων προτύπων τους. Και τέτοιο πράγμα δεν υπήρχε ανάμεσα στις δεκάδες των προεπαναστατικών και επαναστατικών θουρίων.

Ένας μόνο έρευνητής, ο καθηγητής 'Απ. Δασκαλάκης², θεωρούσε από το 1937 πολύ πιθανό τα τραγούδια του «Έγκολπίου» να μην είναι άλλα από τον «Πατριωτικό Ύμνο»³ και την «Έλληνική Μασσαλιώτιδα»⁴, δύο θούρια που ξεχώριζαν από το πλήθος των άλλων πολεμικών τραγουδιών, γιατί συγκέντρωναν τις περισσότερες πιθανότητες να είναι γνήσια έργα του Ρήγα. 'Η υπόθεση όμως αυτή του Δασκαλάκη δεν στηριζόταν σε συγκεκριμένα στοιχεία: ήταν περισσότερο μια προσπάθεια να συνδυαστούν τα δεδομένα τής παράδοσης με τα πορίσματα τής έρευνας, που έδειχναν ότι όλη ή πατριωτική ποιητική παραγωγή του Ρήγα περιοριζόταν στα τραγούδια των δύο επαναστατικών εντύπων. Κατά το πρώτο μάλιστα σκέλος της ή ταύτιση που πρότεινε ο Δασκαλάκης προσέκρουε σε μια ισχυρή αντίδειξη: Πώς ήταν δυνατό το «Έγκολπίον» να περιέχει την «Έλληνική Μασσαλιώτιδα» και τα έγγραφα των ανακρίσεων να μη μιλούν για μίμηση αυτού του τραγουδιού, αλλά δύο άλλων; Κατά το δεύτερο όμως σκέλος («Πατριωτικός Ύμνος») ήταν μια πολύ εύστοχη εικάσια που θα δικαιωνόταν μόνο ύστερα από είκοσι τρία ολόκληρα χρόνια (το 1960), όταν ένας άλλος έρευνητής, ο Α. Βρανούσης, θα ταύτιζε και πάλι – τελεσίδικα όμως αυτή τη φορά – την άγνωσμένη έλληνική «Καρμανιόλα» με τον «Πατριωτικό Ύμνο»⁵.

1. Βλ. Α. Ι. Βρανούση, Συμβολή στην έρευνα για τα τραγούδια του Ρήγα και των μιμητών του, Ν. 'Εστία 44 (1948) 1229-1236, 1291-1297 και Δασκαλάκη, σ. 484-494.

2. Les œuvres de Rhigas Velestinlis, Παρίσι 1937, σ. 36-52.

3. «Όλα τα έθνη πολεμούν και εις τους τυράννους των όρμουν...». Βλ. Βρανούση, και Δασκαλάκη σ. 421-440.

4. «Δεΐτε παιδες των 'Ελλήνων, ό κειρός τής δόξης ήλθε...». Βλ. Δασκαλάκη, σ. 440-471.

5. Βλ. Βρανούση. 'Ηδη όμως από το 1953 είχε παρουσιάσει στον τόμο

Ὡς τότε ὅμως ἡ ἔρευνα θὰ συνέχιζε εἴτε νὰ παρακάμπτη τὸ θέμα εἴτε νὰ περιμένη μὲ σταυρωμένα χέρια τὴν ὥρα πού κάποιος εὗρημα θὰ ἔφερνε στὸ φῶς τὶς «διασκευές» τῶν ξένων τραγουδιῶν. Μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἦταν γραμμένο κι ἓνα δημοσίευμα τοῦ Ν. Βέη¹ στὰ 1945, πού ἀνακεφαλαίωσε τὶς πληροφορίες τῶν ἐγγράφων γιὰ τὰ δύο τραγούδια καὶ ἔδινε καὶ ἀρκετὲς ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὰ πρότυπά τους.

Ἀφετηρία τῶν ἀπόψεων τοῦ Βρανούση, πού ξανάπιαναν τὸ θέμα ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἦταν ἡ σωστὴ ἐρμηνεία τῶν πληροφοριῶν πού μᾶς παρέχουν τὰ ἔγγραφα τῶν ἀνακρίσεων. Ἡ «ἀπομίμηση» πού ἀνέφεραν δὲν μποροῦσε νὰ σημαίνει μίμηση κειμένου: μετάφραση δηλ., ἐλεύθερη ἀπόδοση ἢ διασκευή. Τὸ κείμενο τῆς γαλλικῆς «Καρμανιόλας» ἦταν μιὰ σάτιρα συγκεκριμένων προσώπων καὶ πραγμάτων τῆς Γαλλίας τοῦ 1789². Τί νόημα θὰ εἶχε ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασή του; Τὸ «Χαρῆτε τῆ ζωῆ» ἦταν ἓνα μᾶλλον ἀθῶο γερμανικὸ τραγούδι³. Πῶς ἡ ἑλληνικὴ ἀπόδοσή του θὰ τὸ μετέτρεπε σὲ «ἄκρω ἐπαναστατικὸν ἄσμα»; Ἡ «ἀπομίμηση» λοιπὸν ἦταν πιθανότερο νὰ σήμαινε μίμηση τοῦ μουσικοῦ σκοποῦ. Οἱ δύο «ἑλληνικὲς μιμήσεις» δὲν θὰ ἦταν παρὰ δύο ἑλληνικὰ τραγούδια μὲ ἄσχετο πρὸς τὰ πρότυπά τους περιεχόμενο, πού θὰ τραγουδιόνταν ὅμως τὸ ἓνα («εἰς τὸν ἦχον») τοῦ γαλλικοῦ καὶ τὸ ἄλλο

Ρήγγας, Βασικὴ Βιβλιοθήκη, ἀρ. 10, σ. 82, τὴν τρύπιση «Πατριωτικοῦ Ὕμνου» καὶ «Καρμανιόλας». Εἰδικὲς ὥστόσο ἐκδοτικὲς συνθήκες (γιὰ τὶς ὁποῖες βλ. πρόχ. Βρανούση, σ. 307) δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ πραγματευθῆ τότε ἐκτενέστερα τὸ θέμα.

1. Ὁ Ρήγγας Βελεστινλῆς - Φεραῖος καὶ τὰ δύο ἐπαναστατικὰ τραγούδια «Π Καρμανιόλα» καὶ τὸ «Χαρῆτε τῆ ζωῆ», Ἐλεύθερα Γράμματα, 1 (1945), τεύχ. 12, σελ. 11-12.

2. Βλ. πρόχ. Βρανούση, σ. 304-306.

3. Τὸ *Freut euch des Lebens* μελοποιήθηκε στὰ 1795 ἀπὸ τὸν Hans-Georg Nägeli. Οἱ στίχοι του εἶναι τοῦ Johann Martin Usteri (βλ. περισσότερες πληροφορίες στὸν Ν. Βέη, ἔ.ἀ.). Ἦταν δημοφιλέστατο καὶ γνώρισε μεγάλη διάδοση σ' ὅλη σχεδὸν τὴν Εὐρώπη. Στὴν Ἑλλάδα μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Ἄγγελο Βλάχο («Τὸν βίον χαρῆτε ἐν ὅσῳ ὁ βίος ἀνθεῖ...»: Ἄ ν α σ τ. Ν. Μ ἄ λ τ ο υ, Τερψιχόρη, ἦτοι συλλογὴ χορικῶν ἁσματῶν..., τεύχ. 1ο, Αἰψία 1884, σ. 86-87) καὶ τὸν Β α σ ἰ λ η Ρ ὶ τ α («Χαρῆτε φίλοι, ὅσο γελᾷ ἡ ζωή...»: Ρήγγας ὁ Βελεστινλῆς, δρᾶμα, Ἀθ. 1948, σ. 85-86). Ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τοὺς πρώτους στίχους του, τὸ τραγούδι δὲν εἶχε γενικὰ ἐπαναστατικὸ χαρακτήρα (βλ. Δ α σ κ α λ ἄ κ η, σ. 479-481) ἢ τουλάχιστον δὲν εἶχε ἐπαναστατικὸ χαρακτήρα στὸν τομέα ἐκεῖνον πού ἐνδιέφερε τὸν Ρήγγα. Τὸ ἀντίθετο ὑποστήριξε ὁ Ν. Βέης, χωρὶς ὅμως ἡ ἀποψή του νὰ θεωρηθῆ πειστικὴ. Ὡστόσο ὁ συντάκτης τοῦ τρίτου ἐγγράφου (βλ. παραπάνω σελ. 184) χαρακτηρίζει ὡς «σφόδρα ἐπαναστατικὸν ἄσμα» ὄχι μόνον τὴν Carmagnole, ἀλλὰ καὶ τὸ *Freut euch des Lebens*. Ἡ σχετικὴ φράση του ὅμως θὰ ὀφείλεται μᾶλλον ἢ σὲ ὑπερβάλλοντα ζῆλο ἢ σὲ ἀτελεῖ ἀπόδοση τῆς ἀντίστοιχης διατύπωσης τοῦ δευτέρου ἐγγράφου.

«είς τὸν ἦχον» τοῦ γερμανικοῦ τραγουδιοῦ¹. Κατὰ τὴ συνήθεια μάλιστα τῆς ἐποχῆς, τὸ πρᾶγμα θὰ σημειωνόταν μέσα στὰ ἔντυπα καὶ τὰ χειρόγραφα τοῦ Ρήγγα², καὶ γι' αὐτὸ τὰ ἔγγραφα τῶν ἀνακρίσεων μιλοῦν γιὰ μιμήσεις τῶν δύο ξένων ἀσμάτων. Ἡ ἔρευνα λοιπὸν ἔπρεπε νὰ στραφῆ πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση: νὰ ἀναζητήσῃ δηλαδὴ τὰ δύο τραγούδια βάσει τῆς μουσικῆς τους.

Στὴ σχετικὴ μελέτη του ὅμως ὁ Βρανούσης δὲν περιοριζόταν μόνο στὸ νὰ ἀναπτύξῃ αὐτὲς τὶς ἀπόψεις: παρουσίαζε ταυτόχρονα καὶ τοὺς καρποὺς τῶν ἀναζητήσεών του, οἱ ὅποιοι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀξιοποιῶσαν τὶς ἰσχυρὲς ἐνδείξεις ποὺ ἀνέκαθεν ἀπέδιδαν στὸν Ρήγγα τὸν «Πατριωτικὸ Ὑμνο»³, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποκάλυπταν πὼς τὸ ἕνα τουλάχιστον ἀπὸ τὰ «χαμένα» τραγούδια τοῦ «Ἐγκολπίου» ἦταν πάντοτε μπροστὰ μας:

1. Ἐνας ἀπομνημονευματογράφος τοῦ Εἰκοσιένα μᾶς εἶχε κληροδοτήσῃ μιὰ σημαντικὴ καὶ ρητὴ μαρτυρία – ποὺ δὲν προσέχτηκε ὅμως – γιὰ τὸ ποιά ἦταν ἡ ἑλληνικὴ μίμηση τῆς «Καρμανιόλας»: Πρόκειται γιὰ τὸν Ν. Σπηλιάδη ποὺ στὰ «Ἀπομνημονεύματά» του σημειώνει ὅτι ὁ Ρήγγας ὕμνησε καὶ τὸν Κολοκοτρώνη «εἰς τὸ πολεμικόν του ἄσμα τὸ κατὰ τὴν γαλλικὴν πορείαν (σημ. Βραν.: marche) Dansons la Carmagnole». Οἱ σχετικοὶ στίχοι ποὺ παραθέτει κατόπιν («ἰδὲ τὸν Κολοκοτρώνη...») δὲν εἶναι παρὰ ἡ 30ῆ στροφή τοῦ «Πατριωτικοῦ Ὑμνου»⁴.

2. Ἔτσι ὅπως τυπωνόταν καὶ ἀνατυπωνόταν ὁ «Πατριωτικὸς Ὑμνος» – σὰν κανένα σχοινοτενὲς στιχοῦργημα – δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ φανῆ πὼς εἶναι γραμμένους πάνω στὰ μοτίβα τῆς γαλλικῆς «Καρμανιόλας». Ἄρκει ὅμως νὰ ξεχωρίσῃ κανεὶς τὶς κανονικὲς στροφὲς ἀπὸ τὴν ἐπαναλαμβανόμενὴ ἐπωδὸ του (refrain), γιὰ νὰ διακρίνῃ τὴν ὁμοιότητα⁵. Τὴν ὁμοιότητα αὐτὴ τὴν πιστοποιεῖ καὶ ἕνα ἄλλο γεγονός: Ὁ Περραιβός, ποὺ πρωτοτύπωσε στὴν Ἑλλάδα τὸν «Θούριον» καὶ τὸν «Πατριωτικὸ Ὑμνο» (στὰ 1798), εἶχε τυπώσει μαζὶ μὲ τὰ δύο τραγούδια καὶ ἕνα δικό του «Ἐγκωμιαστικὸ Ὑμνο» πρὸς τὸν Βοναπάρτη.

1. Ὅπως γίνεται στὴν ἐποχὴ μας μὲ πολλὰ ξένα ἔλαφρά τραγούδια.

2. Ὁ πλήρης τίτλος π.χ. τοῦ «Ὡς πότε παλικάρια» ἦταν ὁ ἐξῆς: Θούριος, ἦτοι ὀρμητικὸς πατριωτικὸς ὕμνος πρῶτος εἰς τὸν ἦχον «Μία προσταγὴ μεγάλη» (γνωστότατο ἀσφαλῶς τότε τραγούδι, ἀλλὰ ἄγνωστο ἢ λαθάνον σήμερα).

3. Βλ. παραπάνω σελ. 186, σημ. 3.

4. Βλ. Ν. Σπηλιάδου. Ἀπομνημονεύματα, τόμ. 1ος, ἸΑΘ. 1851, σ. 564, σημ. 1.

5. Βλ. Βρανούσης, σ. 305-307 καὶ 324.

Ὁ «Ἐγκωμιαστικός» αὐτὸς («Ἕμνος» τοῦ Περραιβοῦ ἔχει τὴν ἴδια στιχουργικὴ μορφή μὲ τὸν «Πατριωτικὸ Ἕμνος» ἔχει ὅμως ἐπιπλέον, κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο του, καὶ τὴ σαφῆ ἔνδειξη ὅτι τραγουδιέται «εἰς τὸν ἦχον τῆς Καρμανιόλας»¹.

3. Ἡ μουσικὴ τοῦ «Πατριωτικοῦ Ἕμνου» σὲ βυζαντινὴ παρασημαντικὴ σώζεται στὸ βιβλίον «Συλλογὴ Ἐθνικῶν Ἀσμάτων» τοῦ Ἄντ. Ν. Σιγάλα (1880)². Ἡ μεταγραφὴ τῆς μουσικῆς αὐτῆς σὲ εὐρωπαϊκὰς νότες δείχνει σὲ σύγκριση μὲ τὴ μουσικὴ τῆς Carmagnole – παρὰ τίς κάποιες διαφορὰς – ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια βασικὰ μελωδία. Τὸ ἴδιο πράγμα δείχνει καὶ ἡ προσαρμογὴ τῶν ἑλληνικῶν στίχων πάνω στὴ γαλλικὴ μουσικὴ. Οἱ συλλαβὲς τῶν στίχων τοῦ «Πατριωτικοῦ Ἕμνου» ταιριάζουν ἀπόλυτα μὲ τίς νότες τοῦ γαλλικοῦ τραγουδιοῦ³.

Ἐστερ' ἀπὸ τόσα χρόνια ἡ ἑλληνικὴ «Καρμανιόλα» εἶχε ἐπιτέλους ταυτιστῆ. Τὸ δεύτερο ὅμως τραγούδι τοῦ «Ἐγκολπίου» ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀγνοῖται. Ὡστόσο ἡ μέθοδος πού εἶχε ἀκολουθήσει ὁ Βρανούσης γιὰ τὴν ἀνέυρεση τοῦ ἐνὸς τραγουδιοῦ προδιέγραφε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ἔπρεπε νὰ ἐπιχειρήσῃ κανεὶς τὴν ταύτιση καὶ τοῦ ἄλλου. «Κατέχουμε, σημείωνε ὁ ἴδιος⁴, δεκάδες θούρια καὶ τραγούδια πού κυκλοφοροῦσαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ρήγα ὡς τὸ Εἰκοσιένα, ἀδέσποτα ἢ ἀποδιδόμενα στὸν Ρήγα καὶ σὲ διαφόρους ἄλλους. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ μᾶς παραδόθηκαν καὶ μὲ τὴ μουσικὴ τους... Ὅταν ὀλοκληρωθῆ ἡ μεταγραφὴ τους ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ παρασημαντικὴ σὲ εὐρωπαϊκὰς νότες, δὲν ἀποκλείεται... νὰ διαπιστωθῆ ὅτι καὶ ἡ ἑλληνικὴ (ἀπομίμηση) τοῦ Freut euch des Lebens ἐλάνθανε σὲ κάποιον ἀπὸ τὰ γνωστὰ μας ἀδέσποτα τραγούδια τῆς ἐποχῆς».

B'

Ἐνα ἀπὸ τὰ πατριωτικὰ τραγούδια τῆς ἐποχῆς τοῦ Ρήγα καὶ τοῦ Εἰκοσιένα – τὰ «τραγούδια τῆς ἐλευθερίας» ὅπως τὰ ὀνόμασε ἕνας ἐκδότης τους, ὁ Μανουὴλ Βερνάρδος⁵ – εἶναι καὶ ὁ θούριος «Τί καρτερεῖ-

1. Βλ. Σ π. Λάμπρου, Μικτὰ σελίδες, Ἀθ. 1905, σ. 641-646, 648-652. Ἡ μελέτη αὐτὴ τοῦ Λάμπρου πρωτοδημοσιεύτηκε στὸ περ. Ἐθνικὴ Ἀγωγή τὸ 1898.

2. Σελ. 60-61.

3. Βλ. Βρανούση, σ. 334-336.

4. Ἐ.ἀ., σ. 304.

5. Βλ. πρόχ. Α. Γ. Βρανούση, Τὰ τραγούδια τοῦ Ρήγα καὶ τῶν μιμητῶν του, Ν. Ἐστία 44 (1948) 1295.

τε, φίλοι και ἀδελφοί». Ἄπαντᾶ συγνὰ στίς ἔντυπες συλλογές και ἀνθολογίες τῶν ἐπαναστατικῶν και μετεπαναστατικῶν χρόνων. Ὅπως συμβαίνει και μὲ τὰ περισσότερα ἄλλα τραγούδια τοῦ ἴδιου εἴδους και τῆς ἴδιας ἐποχῆς, οἱ μαρτυρίες ποὺ ἔχουμε γιὰ τὴν πατρότητά του δὲν συμφωνοῦν μεταξὺ τους. Ἄς τίς παρακολουθήσουμε μαζί μὲ τὴν ἔντυπη παράδοση τοῦ τραγουδιοῦ¹:

1. Παρδείγματα ρωμαϊκῆς ποιητικῆς. Specimens of Romaic Lyric Poetry... by Paul Maria Leopold Joss... London 1826. Σελ. 124-135. Ἄνωνυμα. (Στροφές 15).

2. Ἀνθολογία ἢ συλλογὴ ἀσμάτων ἠρωικῶν και ἐρωτικῶν... Ἐν Ἀθήναις ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἀνδρέου Κορομηλά, 1835. Σελ. 19-20. Ἄνωνυμα. (Στρ. 7).

3. Ἄσματα διαφόρων ποιητῶν, τοῦ τε ἀειμνήστου Ρήγγα και ἄλλων φιλελευθέρων Ἑλλήνων... Ἐν Νευπλίω... 1835. Σελ. 13-15. Ἄνωνυμα. (Στρ. 8).

4. Ἑλληνικὸς Νέος Παρνασσὸς ἢ ἀπάνθισμα τῶν ἐκλεκτοτέρων ποιήσεων τῆς ἀνχρηνηθείσης Ἑλλάδος. Ἐπὶ Κωνσταντίνου Ἀλ. Χαντσερῆ. Ἐν Ἀθήναις... 1841. Σελ. 164. Ἀποδίδεται στὸν Ρήγγα. (Στρ. 2).

5. (Χριστοφόρου Περραιβοῦ), Σύντομος βιογραφία τοῦ ἀοιδίμου Ρήγγα Φερραίου τοῦ Θετταλοῦ. Ἐν Ἀθήναις... 1860. Σελ. 41-42². Τὸ ἀναφέρει ὡς δικό του. (Στρ. 5).

6. Παρνασσὸς ἢ ἀπάνθισμα τῶν ἐκλεκτοτέρων τειμαχίων τῆς νέας ἐλληνικῆς ποιήσεως. Ἐστχυολογήθη ὑπὸ Ρ(απτάρχη), ἐκδίδοντας Κ. Τερφάρικη... Ἐν Ἀθήναις... 1868. Σελ. 21-22. Ἀποδίδεται στὸν Στέφανο Κανέλλο. (Στρ. 6).

7. Ἀνθολογία ἀρχαίων τε και νεωτέρων ἀσμάτων, ἠρωικῶν, κλεπτικῶν, λυρικῶν, βυκτικῶν και ἐρωτικῶν... Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐκ τῶν Καταστημάτων «Ὁ Κοραῆς» Πλάτ. Ζάγκλη, 1869. Σελ. 16-18. Ἀποδίδεται στὸν Ρήγγα. (Στρ. 7).

8. Ἀνθολογία, ἦτοι συλλογὴ ἀσμάτων ἠρωικῶν, κλεπτικῶν και ἐρωτικῶν...

1. Ἡ χειρόγραφη παράδοση τοῦ τραγουδιοῦ δὲν μοῦ εἶναι γνωστή. Τὸ μόνο ποὺ μπορῶ νὰ σημειώσω εἶναι ὅτι δὲν τὸ συναντοῦμε στίς γνωστὲς χειρόγραφες συλλογές ποὺ παρουσίασαν ὁ Εὐλόγιος Κουρίλας, Ρήγγας ὁ Φερραῖος και τὰ ἀνεκδότα ποιήματά του ἐξ Ἀθωνικοῦ χειρογράφου, Θεσσαλικά Χρονικά 3(1932) 3-96, και ὁ Δ. Οἰκονομίδης, Πατριωτικά ἄσματα τοῦ Ρήγγα Βελεστινλή και ἄλλων ποιητῶν ἐξ ἀνεκδότων χειρογράφων, Ἑλληνικὴ Δημογραφία 11(1953) 331-344. Βρίσκεται ὅμως σὲ μιὰ χειρόγραφη συλλογὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βενετίας, ποὺ παρουσίασε τελευταῖα ὁ Δ. Βρανούσης, Θούρια και προκηρύξεις τοῦ Εἰκοσιένα σ' ἓνα χειρόγραφο τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας, Θεσσαυρίσματα 4(1967) 177-189. (Τὸ χειρόγραφο εἶναι γραμμένο στὰ χρόνια τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 και μᾶς παραδίδει 9 στροφές τοῦ τραγουδιοῦ). Ὁ ἐρευνητὴς αὐτός, ποὺ ἔχει συγκεντρώσει ἢ ἔχει ὑπόψη του ἀρκετὲς ἀνεκδοτὲς συλλογές πατριωτικῶν τραγουδιῶν, και ποὺ ἐτοιμάζει, νομίζω, τὸ corpus τῶν θουρίων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ρήγγα και τοῦ Εἰκοσιένα, ἀσφαλῶς θὰ ἔχη νὰ σημειώσῃ πολλὰ σχετικά μὲ τὴν χειρόγραφη παράδοση και τοῦ «Τί καρτερεῖτε».

2. Βλ. και Ἄπαντα Χριστοφόρου Περραιβοῦ, Ἐπιμέλεια - Σχόλια Μ. Μ. Παπαϊωάννου, Ἀθ. 1956, σ. 588-589.

Ἔκδοσις δεκάτη... ὑπὸ Ν. Ἀγγελίδου, Ἀθήνησι... 1869. Σελ. 16-17. Ἀνώνυμ. (Στρ. 7) ¹.

9. Ἀνθολογία, ἤτοι συλλογὴ ἀσμάτων ἡρωικῶν κτλ., Ἔκδοσις πρώτη, Ἀθήνησι, τύποις Ν. Ρουσοπούλου, 1872 ². Πανομοιότυπη μετὰ τὴν προηγούμενην.

10. Ἑλληνικὴ ἀνθολογία, ἤτοι συλλογὴ τῶν ἑλληνικῶν ἀσμάτων ὑπὸ Ἀνέστη Κωνσταντινίδου. Ἔκδοσις πέμπτη... Ἐν Ἀθήναις, Καταστήματα «Ὁ Κοραῆς» Ἀν. Κωνσταντινίδου, 1880 ³. Σελ. 22-23. Ἀποδίδεται στὸν Κανέλλο. (Στρ. 7).

11. Συλλογὴ ἐθνικῶν ἀσμάτων... ὑπὸ Ἀντωνίου Ν. Σιγάλα. Ἐν Ἀθήναις 1880. Σελ. 50-51. Ἀνώνυμ, μετὰ τὴν μουσικὴν τοῦ σὲ βυζαντινὴν παρασημαντικὴν. (Στρ. 8) ⁴.

Ἡ πατρότητα τοῦ Ρήγα ἦταν φυσικὸ νὰ ἀντιμετωπιστῇ στὰ νεώτερα χρόνια μετὰ κάποιον σκεπτικισμόν. Ὁ θρύλος ποὺ δημιουργήσαν ἡ προσωπικότητά του, ἡ δράση του καὶ ὁ μαρτυρικός του θάνατος εἶχε γίνῃ ἀφορμὴ στὸ παρελθὸν νὰ τοῦ ἀποδοθοῦν πλῆθος ἀπὸ πατριωτικὰ κυρίως ποιητικὰ ἔργα, γιὰ πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα γνωρίζουμε σήμερον ὅτι ἀποκλείεται νὰ εἶναι δικά του ⁵.

1. Δὲν ἔχω ὑπόψην μου τὴν πρώτην ἔκδοσιν. Ὁ Ἐπ. Χρυσανθόπουλος, Νεοελληνικὴ ἀνθολογία 800-1936, 1937, σελ. θ', σημειώνει μιὰ ἔκδοσιν — τὴν πρώτην; — τοῦ 1865.

2. Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Σπουδ. Λαογραφίας, ἀρ. 835.

3. Δὲν ἔχω δεῖ ἀντίτυπα ἄλλων ἐκδόσεων (ὁ Ἐπ. Χρυσανθόπουλος, ἔ.ἀ., σελ. θ', σημειώνει ὅτι ἡ ἀνθολογία Κωνσταντινίδου ἄρχισε νὰ ἐκδίδεται τὸ 1868) ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα ἀντίτυπον, χωρὶς ἐξώφυλλον καὶ προμετωπίδα, μίση ἐκδόσεως ποὺ ἀπὸ τὰ περιεχόμενά της φαίνεται νὰ εἶναι προγενέστερη ἀπὸ τὴν «ἐπηυξημένην» πέμπτην ἔκδοσιν τοῦ 1880. Ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει τὸ «Τί καρτερεῖτε». Ἄς σημειωθῇ ὅμως ὅτι ὁ Μ. Μ. Παπαϊωάννου καταχωρίζει τὸ τραγούδι αὐτὸ στὰ Ἄπαντα τοῦ Περραιβοῦ (σ. 612-613) ἀπὸ μιὰ ἔκδοσιν τῆς ἀνθολογίας Κωνσταντινίδου τοῦ 1876, ὅπως ἀναφέρει.

4. Ἡ «ἀμαδικὴ» ἔντυπη παράδοσις τῶν πατριωτικῶν τραγουδιῶν ἀρχίζει — ὅσο ξέρουμε — ἀπὸ τὰ 1821 (Ἰάσιο) μετὰ τὰ «Ἄσματα καὶ πονημάτια διαφόρων» (συλλογὴ στὴν ὁποία δὲν περιλαμβάνεται τὸ «Τί καρτερεῖτε» βλ. ἐπὶ ἀνέκδοσή της ἀπὸ τὸν Ν. Καμαρινό, Βουκουρέστι 1966) καὶ συνεχίζεται μετὰ ἑλληνικὰ καὶ ξένες συλλογὰς καὶ ἀνθολογίας. Τὴν παράδοσιν αὕτη μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν παρακολουθῇ (ὡς τὸ 1860) στὶς ἀνθολογίας ποὺ περιγράφει ἡ βιβλιογραφία Γκίνη - Μέξκ. Εἰδικὰ ὅμως γιὰ τὸ τραγούδι ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ ὁ Βρανούσης (Θούρια καὶ προκηρύξεις..., σ. 185-186) ἔχει σημειώσει τὶς κυριότερες γνωστὰς συλλογὰς ὅπου ἀπαντᾷ (ἀριθ. 1-6 καὶ 11). Γιὰ τὴν περίοδον 1860-1880 εἶδα ὡστόσο καὶ τὶς συλλογὰς ποὺ ἔθεσεν ὑπόψην μου ἡ συνάδελφος Ἐλ. Τσαντσάνογλου, ἡ ὁποία ἀσχολεῖται μετὰ τὶς νεοελληνικὰς ἀνθολογίας. (Οἱ συλλογὰς αὐτὰς ἀνήκουν στὸν καθηγητὴ Γ. Π. Σαββίδη). Ἡ μουσικὴ συλλογὴ τοῦ Σιγάλα (1880) νομίζω πὼς εἶναι σημαντικὸς σταθμὸς στὴ βιβλιογραφία τῶν πατριωτικῶν τραγουδιῶν, πέρα ἀπὸ τὸν ὁποῖον θεώρησα ἄσκοπον νὰ παρακολουθῆσω τὴν παράδοσίν τας.

5. Ἡ ἀνθολογία τοῦ 1869, π.χ., ποὺ σημειώσαμε παραπάνω (σελ. 190, ἀρ. 7)

Ἡ δήλωση ὅμως τοῦ Περραιβοῦ ἦταν κατηγορηματική: Τὸ «Τί καρτερεῖτε» τὸ εἶχε συνθέσει ὁ ἴδιος καὶ τὸ εἶχε τυπώσει μαζί με δύο ἄσματα τοῦ Ρήγα. Διαμαρτυρόταν μάλιστα γιὰ τὴν τύχη τοῦ τραγουδιοῦ του: «Εὔρον αὐτὸ ἤδη ἐν Ἀθήναις τετυπωμένον μετὰ διαφόρων ἄλλων ἰσμάτων, ἀλλὰ παρηλλαγμένον εἰς πολλὰ μέρη, ὡς καὶ διάφορα ἄλλα· διὸ τὸ ἀντέγραψα κατὰ τὴν πρώτην του ποιήσιν»¹. Ἐξήντα τόσα ὅμως ὀλόκληρα χρόνια ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ρήγα (ἢ βιογραφία τοῦ Ρήγα ἀπὸ τὸν Περραιβὸ βγῆκε στὰ 1860), τὸ «ἀσθενὲς μνημονικόν» – ὅπως τὸ χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος – τοῦ ὑπέργηρου Περραιβοῦ φαίνεται ὅτι τὸν ἀπατοῦσε²: Τὰ τρία τραγούδια ποὺ εἶχε τυπώσει βρέθηκαν στὴν Κέρκυρα τὸ 1898, ἑκατὸ ἀκριβῶς χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔκδοσή τους. Μαζί με τὰ δυὸ τραγούδια τοῦ Ρήγα, τὸν «Θούριο» καὶ τὸν «Πατριωτικὸ Ὑμνο», ὑπῆρχε πράγματι καὶ ἓνα τοῦ Περραιβοῦ· ὅχι ὅμως τὸ «Τί καρτερεῖτε», ἀλλὰ ὁ «Ὑμνος ἐγκωμιαστικὸς παρ' ὅλης τῆς Γραικίας πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον Μποναπάρτε»³.

Ἵστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴν «εἰς ἄτοπον ἀπαγωγὴ» τῶν ἄλλων περιπτώσεων δὲν ἀπέμενε παρὰ ἡ πατρότητα τοῦ Κανέλλου (1792-1823)⁴, ἡ ὁποία καὶ θεωρήθηκε ὡς ἡ πιὸ πιθανή⁵, δεδομένου μάλιστα ὅτι τὴν πι-

προσγράψει τὸ «Τί καρτερεῖτε» στὸν Ρήγα μαζί με ἄλλα 12 ἄσματα, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα καὶ τὸ «Ἄσμα πολεμιστήριον» («Φίλοι μου συμπατριῶται») τοῦ Κοραῆ (1800) καὶ τὸ «Ὡ παιδιά μου, ὄρφανά μου» τοῦ Παναγιώτη Ἀνδρόνικου (1818).

1. Βιογραφία Ρήγα, σ. 40, σημ. α' - Ἄπαντα Περραιβοῦ, σ. 587, σημ. β'.

2. Ἄν φυσικὰ ἀποκλείσουμε τὴν περίπτωση νὰ ἔλεγε ψέματα ὁ Περραιβός. Ἄς σημειωθῇ πάντως α) ὅτι τὸ «ἀσθενὲς μνημονικόν» τοῦ Περραιβοῦ τὸ «κατεβασάνεισε καὶ ἡ ἀπώλεια τῶν ἐγγράφων του» (διάβαζε: τοῦ ἀρχείου του, τοῦ ὁποίου ἓνα μέρος χάθηκε στὰ 1811 καὶ τὸ ὑπόλοιπο στὰ 1825· Βιογραφία, σ. 22-23 - Ἄπαντα, σ. 579) καὶ β) ὅτι ὁ Περραιβὸς ἀναγκάστηκε, ὅταν τὴ γαλλικὴ κατοχὴ στὰ Ἰφρτάνησα τὴ διαδέχτηκε ἡ ρωσοτουρκικὴ, νὰ ρίψῃ καὶ νὰ πυρπολήσῃ εἰς τὸν φοῦρνον ἅπαντα τὰ δευτεροτυπωθέντα ἄσματα τοῦ Ρήγα ὁμοῦ καὶ τὸ ἰδικόν του» (Βιογραφία, σ. 40 - Ἄπαντα, σ. 588). Ἴδού, ἐξ ἄλλου, τί λέει χαρακτηριστικὰ καὶ ὁ ἴδιος: «Δὲν καυχῶμαι ὅτι διετηρήθησαν ταῦτα πάντα εἰς τὴν κεφαλὴν μου ὡς ὑπότινος μοναδικοῦ μνημονικοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπὸ τῆς εἰς τὰ πράγματα ἀφοσιώσεώς μου, καὶ τῆς συνεχοῦς διηγῆσεως μέχρι σήμερον· οὐκ ὀλίγα ὅμως περίεργα ἐξέφυγον τῆς μνήμης μου ἕνεκεν τῆς πολυχρονιότητος καὶ τῶν ἀλλεπαλλήλως συμπεσόντων μοι δεινῶν περιστατικῶν» (Βιογραφία, σ. 5-6 - Ἄπαντα, σ. 569).

3. Βλ. παραπάνω σελ. 189 σημ. 1.

4. Γιὰ τὴ συμπαθὴ καὶ προοδευτικὴ αὐτὴ προσωπικότητα τῶν προεπαναστατικῶν καὶ ἐπαναστατικῶν χρόνων βλ. Φ. Μιχαλόπουλου, Ἄγνωστοι ἔθνικοι βάρδοι κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας, Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση 3 (1947) 97-102, καὶ Τοῦ Ἰδίου, Συμπληρωματικὰ στὸν Κανέλλο, ἔ.ἀ., σ. 180-181.

5. Τὴν πατρότητα τοῦ Κανέλλου ἀποδέχεται καὶ ἡ Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας τοῦ Κ. Θ. Δημηρᾶ (ἔκδ. 1968, σ. 246).

στοποιοῦσε καὶ ἡ μαρτυρία ἐνὸς συγγενῆ του, τοῦ Ν. Δραγούμη (1809-1879)¹: «Τὸ ἔτος ἐκεῖνο (1820-21) ἐδίδασκεν ἐν Βουκουρεστίῳ, ἐπιτηδες προσκληθεὶς διὰ τὴν ἐπικειμένην ἐπανάστασιν, ὁ κατὰ τὴν πατριωτικὴν ἔμπνευσιν διάδοχος τοῦ Ρήγα Στέφανος Κανέλλος, ὅστις..., δι' ἀσμάτων ὡς ἄλλος Τυρταῖος ἐμφυσῶν πῦρ εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀκροατῶν, ἀνέφλεγε τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωτα καὶ ἐπέσπευδε τὴν ὥραν τῆς ἐκρήξεως. Ἐκεῖ ἐποίησε καὶ ἐκεῖ, μουσικὸς ὢν, ἐτόνισε τὸ φλογερὸν ἐκεῖνο «Τί καρτερεῖτε», ὅπερ καὶ τῶν νηπίων τὰ χεῖλη ἐψέλλισαν ἐνθουσιῶντα ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν»². Ὡστόσο εἴκοσι χρόνια νωρίτερα ὁ ἴδιος ὁ Δραγούμης εἶχε γράψει τὰ ἐξῆς: «Καὶ ἡμεῖς μειράκια ἔτι ἐνεπνευσθημεν παρ' αὐτοῦ (τοῦ Κανέλλου) τὸν πόθον τῆς παιδείας καὶ τῆς πατρίδος. Καθήμενοι πολλάκις ἐπὶ τῆς ἀμμόδου παραλίας τῆς Χάλκης ὑπὸ πτελέαν κελαρύζουσαν καὶ εὐθαλῆ ἠκούσαμεν αὐτὸν ψάλλοντα μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὸ φίλτατον αὐτοῦ θούριον «Τί καρτερεῖτε»»³. Γνωρίζουμε ὅμως ὅτι ὁ Κανέλλος, μετὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴν Εὐρώπη στὰ 1819, ἔμεινε πρῶτα στὴν Πόλη καὶ ὕστερα πῆγε (τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1820) στὴ Βλαχία⁴, ὅπου, σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη μαρτυρία, συνέθεσε τὸ «Τί καρτερεῖτε». Πῶς λοιπὸν τὸν ἄκουσε ὁ Δραγούμης νὰ τὸ τραγουδάει πρὶν ἀπὸ τὸ ταξίδι του στὴ Βλαχία; Μήπως οἱ μαρτυρίες τοῦ Δραγούμη δὲν εἶναι ἀκριβεῖς, καὶ τὸ τραγούδι ποῦ ἐψάλλε ὁ Κανέλλος στὴ Χάλκη δὲν ἦταν δικό του⁵;

Πράγματι τὸ τραγούδι αὐτὸ εἶναι ἀρκετὰ παλαιότερο. Δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ δεῦτερο τραγούδι τοῦ «Ἐγκολπίου» τοῦ Ρήγα, τὴ θεωρούμενη δηλαδὴ ὡς χαμένη ἐλληνικὴ ἀπομίμηση τοῦ *Freut euch des Lebens*. Μᾶς τὸ ἀποδεικνύει μιὰ σημαντικὴ μαρτυρία τῆς προεπαναστατικῆς ἐποχῆς, ποῦ ὡς τώρα ἐλάνθανε. Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1812 πέρασε ἀπὸ τὴ Θεσσαλονικὴ ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Henry Holland. Ἐνα βράδυ σὲ μιὰ φιλικὴ συγκέντρωση στὸ σπίτι τοῦ Αὐστριακοῦ προξένου καὶ τῆς Ἑλληνίδας γυναίκας του ὁ Holland ἄκουσε ἀπὸ τὴν κόρη τους καὶ μιὰ ἄλλη κοπέλα μιὰ σειρὰ ἐλληνικῶν καὶ τουρκικῶν τραγουδιῶν. Ἴδου τί ἀνα-

1. Ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις, Ἀθ. 1874, σ. 62.

2. Πρὸβλ. καὶ μαρτυρία Δ. Θερεϊανοῦ, Ἀδαμάντιος Κοραῆς, τόμ. 2ος, Τεργέστη 1890, σ. 297: «Ἄμα καταρραγείσης τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασεως ὁ Κανέλλος... κατέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐνθα ἐποίησε τὸν θούριον «Τί καρτερεῖτε»».

3. Πανδώρα 4 (1854) 571 καὶ Φ. Μιχαλόπουλος, ἔ.ἀ., σ. 99.

4. Βλ. πρὸχ. Μιχαλόπουλος, ἔ.ἀ., σ. 100. Στὴν Πόλη δὲν ξαναπῆγε ποτέ.

5. Ὅ,τι καὶ νὰ σημερινὴ ἡ φράση «τὸ φίλτατον αὐτοῦ θούριον», ἡ μαρτυρία στὴν «Πανδώρα» (1854) δείχνει πάντως ὅτι ὁ Κανέλλος τραγουδοῦσε τὸ «Τί καρτερεῖτε» πρὶν ἀπὸ τὴ χρονιά ποῦ, κατὰ τὴν ἄλλη μαρτυρία (Ἱστ. Ἀναμν., 1874), τὸ συνέθεσε.

φέρει στο βιβλίο του «Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia &c. during the years 1812 and 1813, London 1815» (σελ. 322-323) για ένα από τα τραγούδια που άκουσε εκείνο το βράδυ από τις δυο Θεσσαλονικιές: «One romaic song, composed by the unfortunate Rega, at the time when the French Revolution gave a passing impulse to the spirits of the Greeks, was sung to the well-known air which we connected with the words of 'Life let us cherish, &c.'». Και σε σημείωση συμπληρώνει: «This patriotic song, beginning 'Τί καρτερείτε, φίλοι και αδελφοί', is one of the most popular and spirited of those which were addressed to the enthusiasm of the Greeks at the period in question».

Τα στοιχεία που μάς δίνει το χωρίο του Holland είναι δύο: μια άμεση μαρτυρία για την πατρότητα του Ρήγα και μια πληροφορία για τον μουσικό σκοπό στον όποιον τραγουδιόταν το «Τί καρτερείτε». Το πρώτο κιόλας στοιχείο, ή απόδοση του τραγουδιού στον Ρήγα στα 1812, είναι αρκετά σημαντικό¹. Ωστόσο ο θρύλος του Ρήγα είχε ήδη δημιουργηθεί. Και σε μιάν ανάλογη περίπτωση δεν θεωρούμε αρκετή μια σύγχρονη και ίσως λίγο προγενέστερη μαρτυρία του Byron και του Hobhouse για την πατρότητα της «Έλληνικής Μασσαλιώτιδας»². Αντίθετα, με τα δεδομένα που έχουμε από την ταύτιση του ενός τραγουδιού του «Έγκολπίου» (της ελληνικής δηλαδή «Καρμανιόλας») με τον «Πατριωτικό Ύμνο», μπορούμε να αξιοποιήσουμε με πολύ μεγαλύτερη ασφάλεια το δεύτερο στοιχείο: Το Life let us cherish ήταν ασφαλώς το αντίστοιχο αγγλικό τραγούδι προς το γερμανικό Freut euch des Lebens. Το «Τί καρτερείτε» είναι το ελληνικό πατριωτικό τραγούδι που τραγουδιόταν «εις τον ήχον» του αγγλικού αυτού τραγουδιού, άρα και του αντίστοιχου γερμανικού. Είναι επομένως ή ελληνική μίμηση του Freut euch des Lebens, το δεύτερο δηλαδή από τα τραγούδια του «Έγκολπίου»³.

1. Σημαντικό για την ταύτιση με το τραγούδι του «Έγκολπίου» είναι και το ότι ή δεδομένη, αλλά όχι και τόσο σίγουρα μαρτυρημένη, προεπαναστατική προέλευση του «Τί καρτερείτε» κατεβαίνει ακόμη χαμηλότερα από χρονολογική άποψη.

2. Ο Byron (Childe Harold's Pilgrimage, Λονδίνο 1812) και ό περιηγητής J. Hobhouse (A Journey through Albania..., Λονδίνο 1813, τόμ. 1ος, σ. 586 κέ.) σ' ένα ταξίδι τους στην Ελλάδα (1809 - 1810) κατέγραψαν την «Έλληνική Μασσαλιώτιδα», την όποια και αποδίδουν στον Ρήγα. Βλ. πρόχ. Δ α σ κ α λ ά κ η, σ. 443-446.

3. Την ταύτιση αυτή έχω ανακοινώσει στον καθηγητή Α. Πολίτη, ό όποιος την αποδέχεται στην Ιστορία της νέας ελληνικής λογοτεχνίας, Θεσσαλονίκη 21969, σ. 100.

Τὴ μαρτυρία αὐτῆ τοῦ Holland καὶ τὴν ἐρμηνεία τῆς ἐπαληθεύει καὶ ἡ μουσικὴ τοῦ «Τί καρτερεῖτε», ποὺ σώζεται ὡς σήμερα σὲ βυζαντινὴ παρασημαντικὴ στὸ βιβλίον τοῦ Σιγάλα¹ καὶ εἶναι ἡ ἴδια², καθὼς δείχνει καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς σὲ εὐρωπαϊκὰς νότες³, μὲ τὴ μουσικὴ τοῦ Freut euch des Lebens (βλ. εἰκ. 1-4).

Εἰς ἦχον λ^{\flat} δὲ νη ι
χ

Τί καρ τε ρεῖ τε φί λοι
καὶ ἄ δελ φοὶ π καὶ δὲν κι νεῖ-
ει σθε μὲ γλῶσ σα μὲ σπα θί π χ
ἴ δού καιρὸς μᾶς ἔ φθα σεν ἦ
μέ ρα δὲ ξης ἔ λαμ ψε λοι πὸν ὄρ-
μᾶ τε κρά ζον τες ἦα τὸ ε λε λεῦ καὶ
σφά ζον τες.

Εἰκ. 1. Ἡ μουσικὴ τοῦ «Τί καρτερεῖτε» σὲ βυζαντινὴ παρασημαντικὴ. (Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Ἄντ. Σιγάλα, Συλλογὴ ἔθνικῶν ἀσμάτων, Ἀθ. 1880, σ. 50).

1. Σελ. 50.

2. Μὲ ἐλαφρὰ παραλλαγὰς.

3. Ἡ μεταφορὰ τῆς μουσικῆς τοῦ «Τί καρτερεῖτε» ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ στὴν εὐρωπαϊκὴ πρὸσημαντικὴ ἔγινε ἀπὸ τὸν φίλον καὶ συνάδελφον Παναγιώτη Ἐμμουηλίδην, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ ἐδῶ θερμᾶ.

Με τὸ θούριο «Τί καρτερεῖτε» καὶ μετὶς πληροφορίες τοῦ περιηγητῆ Holland - τοῦ συνδεδεμένου ἄλλωστε μετὸ πρόβλημα τῆς πατρότητος καὶ ἐνὸς ἄλλου ἑλληνικοῦ ἔργου, τοῦ «Ἐρωτος ἀποτελέσμα-

Τί καρτερεῖτε φί
λοι καὶ ἀδελφοὶ καὶ δὲν υἱ
εῖσθε μετὰ γλῶσσα μετὰ θῆ
δου καὶ ρὸς μας ἔφθασεν ἡ
μέρα δόξης ἔλαμψε λοιπὸν ὄ
ρα μὰ τε κράζοντες τὸ ἔλεγε καὶ
σφάζοντες

Εἰκ. 2. Ἡ μουσικὴ τοῦ «Τί καρτερεῖτε» σὲ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ γραφῆ. (Μεταγραφή Π. Ἐμμανουηλίδου)¹. Παρουσιάζει κάποιες μικροδιαφορὰς σὲ σύγκριση μετὸ γερμανικὸ τραγούδι (ἐπόμενη σελίδα). Ὁ «σκοπὸς» ὅμως εἶναι βασικὰ ὁ ἴδιος.

τα)² - ἐπαναλαμβάνεται κατὰ κάποιον τρόπο ἡ ἱστορία τοῦ «Πατριωτικοῦ Ὑμνου» καὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ Σπηλιάδη. Εἴχαμε δηλαδὴ πάν-

1. Ἐγίνε προσπάθεια νὰ ἀποδοθοῦν ἀκριβέστερα μερικὰ σημεῖα τοῦ τραγουδιοῦ, γιὰτὶ ὁ ρυθμὸς του στὸ μουσικὸ κείμενο τοῦ Σιγάλα δὲν ἀποδίδεται ἱκανοποιητικὰ.

2. Βλ. Holland, Travels, σ. 152 καὶ Σ. Δ. Κρίνου, Ἐθνικὸς Ψαλμὸς, Ἐστία 7 (1879) 1468, σμ. 1.

Ὀλίγον μέτριος.
Χορός. H. G. Nägeli.

1—3. Τὸν βί - ον χα - ρῆ - τε, ἐν ὁ - σφ ὁ

1—3. βί - ος ἀν - θεῖ· θὰ ἔλ - θῇ ἐ - σπέ - ρα καὶ θὰ μα - ραν -

Τέλος. Ὀλίγοι. Ἀργός.

1—3. θῆ. 1. Ἐχ' ἡ ζω - ῆ στι - γμᾶς πι - κράς, ἀλλ'
2. Ἄν μαῦ - ρον σύν - νε - φον περ - νᾶ καὶ
3. Τὴν νό - κτα ἔ - στω φω - τει - νός ἡ

1. ἔ - χει καὶ στι - γμᾶς χα - ρᾶς· ὅσ - τις λυ - πεῖ - ται
2. βᾶ - φη ὁ - λα σκο - τει - νά, θὰ ἔλ - θη πά - λιν
3. πί - στις ὁ - λων μας φα - νός καὶ εἰς ἡ - μέ - ρας

Χορός ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους.

1. καὶ πο - νεῖ, ᾧ μὴ τὸ λη - σμο - νῆ.
2. ἡ αὐ - γῆ καὶ θὰ χα - ρῆ ἡ γῆ.
3. ὄυσ - τυ - χεῖς ἡ ἀ - ρε - τῆ ἰ - σχύς.

Ἄ. Βλάχου.

Εἰκ. 3. Ἡ μουσικὴ τοῦ Freut euch des Lebens (μετάφραση Ἀγγ. Βλάχου: «Τὸν βίον χαρῆτε»). Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Ἄν. Ν. Μάλτου, Τερψιχόρη, τεύχ. 1^ο, Λιψία 1884, σ. 86 - 87.

τότε μπροστά μας τα αγνοούμενα τραγούδια του «Εγκολπίου», και μόνο οι σχετικές αποκαλυπτικές μαρτυρίες περίμεναν την επισήμανση

Τι καρτε - τε ρεϊ - τε ρί λαι - και
 α - δελ ρει και διν υι νεϊ - εθε με
 χλωσ εα με - επα θι ρι δου και ρος - μας
 ε φθα εν η με ρα δο - ξης ε λαμ ψε λαι
 πον ορ μα τε υπα ζον τες το ε - λε λευ - και
 εφά ζον τες

Εικ. 4. Οι στίχοι του «Τί καρτερείτε» προσαρμοσμένοι στις νότες του Freut euch des Lebens (Τὸν βίον χαρῆτε).

και την αξιοποίησή τους¹. Πέρα όμως από τις μαρτυρίες αυτές υπήρχε και η μουσική των τραγουδιών. Και υπήρχε μάλιστα και των δύο μέσα στις σελίδες του ίδιου βιβλίου, πράγμα που δείχνει, έστω και εκ των υστέρων, πόσο άπλός, εύκολος και συντομώτερος θα μπορούσε να είναι, μετά την ανακάλυψη του ενός τραγουδιού, ο δρόμος για την ανεύρεση και του άλλου. Η αναζήτησή του, πριν επεκταθῆ στις δεκάδες τα μουσικά χειρόγραφα (έλληνικών και ξένων βιβλιοθηκών), μπορούσε

1. Ο γράφων οφείλει να σημειώση εδώ ότι στη μαρτυρία του Holland τὸν ὀδήγησε σχετικὸ χωρίο καὶ ὑποσημείωση τοῦ καθηγητοῦ Ἄ π. Β α κ α λ ο π ο ὑ - λ ο υ - σ τήν Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 540 -, ὁ ὁποῖος ἐπισημαίνοντας τὴν ἀπήχηση ποὺ εἶχαν στοὺς Θεσσαλονικεῖς κατὰ τὰ προεπαναστατικὰ χρόνια τὰ τραγούδια τοῦ Ρήγα καὶ ἄλλων πατριωτῶν, καὶ εἰδικὰ τὸ «Τί καρτερείτε», παρκατέμπει στὴν πληροφορία τοῦ Ἄγγλου περιηγητῆ.

νὰ ἀρχίση ἀπὸ τὸ μικρὸ corpus τῶν 30 περίπου πατριωτικῶν ἀσμάτων τῆς συλλογῆς τοῦ 1880. Καὶ δὲν χρειαζόταν νὰ περιμένουμε νὰ ὁλοκληρωθῇ ἡ μεταγραφή τῆς μουσικῆς τους. Ἔφτανε ἓνας «καὶ μικρὰν πεῖραν ἔχων τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς», ὅπως λέει καὶ ὁ Σιγάλας, γιὰ νὰ «διαβάσῃ» καὶ νὰ μᾶς ἀναγνωρίσῃ μέσα στὸ corpus αὐτὸ τῆ γνωστῆ ὡς σήμερα ἀκόμα μελωδία τοῦ Nägeli, καὶ μαζὶ μ' αὐτὴ τὸ τραγούδι τοῦ «Ἐγκολπίου».

Γ'

Ἡ ταύτιση λοιπὸν τοῦ «Τί καρτερεῖτε» μὲ τὸ δεῦτερο τραγούδι τοῦ «Ἐγκολπίου», ὕστερα ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα τῆς μουσικῆς του μὲ τὴ μουσικὴ τοῦ Freut euch des Lebens, εἶναι ἀναμφίβολη. Ὡστόσο πρέπει νὰ διευκρινιστοῦν καὶ μερικὰ ἄλλα πράγματα:

1. Πῶς τὸ «Τί καρτερεῖτε» ἀποδόθηκε στὸν Κανέλλο. Οἱ ἀνθολογίες ἀποδίδουν στὸν Κανέλλο, μὲ πλήρη σχεδὸν ὁμοφωνία αὐτὴ τὴ φορά, καὶ ἓνα ἄλλο θούριο ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸ στίχο «Παιδιὰ Ἑλλήνων, τί καρτερεῖτε». Καὶ ὁ Ν. Δραγούμης στὰ ἀπομνημονεύματά του, ἀφοῦ μᾶς εἶπε ὅτι ὁ Κανέλλος συνέθεσε καὶ ἐτόνισε στὸ Βουκουρέστι τὸ «Τί καρτερεῖτε (φίλοι καὶ ἀδελφοί)»¹, προσθέτει: «Ἐκεῖ ἐποίησε καὶ ἐτόνισε (καὶ) τὸν ἕτερον θούριον Ἐλλήνων, τί καρτερεῖτε, τ' ἄρματα πιάστε, ἦλθε καιρός»². Τὸ τραγούδι αὐτὸ (ποὺ καὶ ἡ λαϊκὴ γλωσσικὴ μορφή του συμφωνεῖ μὲ τὶς γλωσσικὲς ἀντιλήψεις τοῦ πιθανοῦ συνθέτη του) φαίνεται ὅτι μόνον νὰ ἀνήκῃ πραγματικὰ τὸ ἴδιο στὸν Κανέλλο, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξηγῆ πῶς τοῦ προσέγραψαν καὶ τὸ πολὺ παλαιότερο «Τί καρτερεῖτε» τοῦ «Ἐγκολπίου»³.

1. Βλ. παραπάνω σελ. 193.

2. Ν. Δραγούμης, Ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις, Ἀθ. 1874, σ. 62.

3. Περιεργὴ καὶ δυσεξηγήτη παραμένει ἡ διεκδίκηση τῆς πατρότητος τοῦ τραγουδιοῦ ἀπὸ τὸν Περραιβό. Τὰ 1000 ἀντίτυπα τοῦ «Ἐγκολπίου» κατασχέθηκαν τὰ μισὰ στὸ τυπογραφεῖο καὶ τὰ ἄλλα μισὰ στὸ βιβλιοδοτεῖο (Κ. Ἀμάντου, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα..., σ. 165). Τὸ «Ἐγκολπίου» δηλαδὴ δὲν πρόλαβε νὰ κυκλοφορήσῃ. Ὡστόσο τὰ περιεχόμενά του διασώθηκαν (ἐν μέρει—ὅσο ξέρομε ὡς σήμερα), εἴτε ἀπὸ προηγουμένη, ὀλικὴ ἢ μερικὴ, χειρόγραφη κυκλοφορία τους εἶτε γιὰ τὴν κατάσχεση—θὰ διέφυγαν μερικὰ ἀντίτυπα. Ἐνας ἀπὸ τοὺς φορεῖς τῆς χειρόγραφης αὐτῆς κυκλοφορίας εἶναι καὶ ὁ Περραιβός, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ τὴν κατάθεση τοῦ Ρήγγα, εἶχε παραλάβῃ τὸ χειρόγραφο τοῦ «Ἐγκολπίου» γιὰ νὰ τὸ ἀντιγράψῃ καὶ νὰ παραδώσῃ τὸ ἀντίγραφό του στὸν Πούλιο (E. Legrand, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα..., σ. 659). Ἄν στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ κατάθεση τοῦ Ρήγγα δὲν εἶναι παραπλανητικὴ, ὁ Περραιβὸς πρέπει νὰ ἤξερε ὅπωςδὴποτε τὴν ἐλληνικὴ ἀπομίμηση τοῦ

2. *Ἡ ἀθθεντικότητα τοῦ κειμένου.* Ἡ παλαιότερη σωζόμενη ἔκδοση τοῦ τραγουδιοῦ εἶδαμε ὅτι εἶναι τοῦ 1826. Εἶναι δηλαδή 30 περίπου χρόνια μεταγενέστερη ἀπὸ τὴ χαμένη ἔκδοση τοῦ ἴδιου τοῦ Ρήγα. Καὶ μόνο αὐτὸ τὸ γεγονός δημιουργεῖ φυσικὰ ἀρκετὲς ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴ γνησιότητα τοῦ κειμένου ποὺ ἔχουμε μπροστὰ μας.

Ἡ ἔκδοση αὐτὴ τοῦ 1826 μᾶς παραδίδει ἓνα κείμενο ἀπὸ 15 ἐξάστιχες στροφές, ἐνῶ οἱ ἄλλες ἐκδόσεις τοῦ τραγουδιοῦ στὶς μεταγενέστερες συλλογές καὶ ἀνθολογίες δὲν μᾶς δίνουν σὲ καμιὰ περίπτωση περισσότερες ἀπὸ 8 στροφές. Τὸ πράγμα δὲν εἶναι παράξενο, ἐφόσον οἱ διάφορες συλλογές, ἢ τὰ χειρόγραφα ἀπὸ τὰ ὁποῖα αὐτὲς ἀντλοῦν, θὰ κατέγραψαν τὸ τραγούδι ἀπὸ τὴν προφορικὴ παράδοση, ἢ ὅποια τὸ 1826 μπορεῖ νὰ διέσωζε ὁλόκληρο τὸ κείμενό του, ἐνῶ ἀργότερα μόνο ἓνα μέρος του. Τὸ ἴδιο ἄλλωστε συμβαίνει καὶ μὲ τὸν «Θουρίο» καὶ τὸν «Πατριωτικὸ Ὕμνο». Ἀπὸ τοὺς 126 στίχους τοῦ ἐνὸς καὶ τὶς 42 στροφές τοῦ ἄλλου στὴν ἔκδοση τοῦ 1798, οἱ μεταγενέστερες ἀνθολογίες δὲν διασώζουν παρὰ ἓναν κατὰ πολὺ μικρότερο ἀριθμὸ στίχων καὶ στροφῶν¹. Ἐπειτα καὶ οἱ 8 στροφές τοῦ «Τί καρτερεῖτε», ποὺ παραδίδονται ἀπὸ τὶς μεταγενέστερες ἀνθολογίες, δὲν εἶναι πάντοτε οἱ ἴδιες. Ἐτσι ἀπὸ τὶς 15 στροφές: 5 (α', β', γ', ε', στ') παραδίδονται καὶ ἀπὸ τὶς περισσότερες ἄλλες ἀνθολογίες, 1 (δ') παραδίδεται καὶ ἀπὸ τὶς ἀνθολογίες τοῦ 1835 (Ναυπλίου) καὶ 1880 (Σιγάλα) καὶ 4 (ζ', η', θ', ιβ') παραδίδονται (ὁλόκληρες ἢ μερικὸι μόνο στίχοι τους) καὶ ἀπὸ τὴν ἀνθολογία Κορομηλά (1835). Συνολικὰ δηλαδή 10 ἀπὸ τὶς 15 στροφές τῆς ἔκδοσης τοῦ 1826 παραδίδονται καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, καὶ ἡ τύχη μερικῶν γνωστῶν ἀσμάτων μέσα στὴ συλλογὴ τοῦ 1826, ὅπως τοῦ Θουρίου πάλι, ποὺ δύσκολα ἀναγνωρίζει κανεὶς τὰ ράκη του συμφυρμένα μάλιστα μὲ τὰ ράκη ἐνὸς ἄλλου τραγουδιοῦ², ἐπαυξάνει τὶς ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴ γνησιότητα τοῦ κειμένου τοῦ «Τί καρτερεῖτε» ποὺ μᾶς παραδίδεται ἐκεῖ. Παρ' ὅλες ὅμως τὶς ἐπιφυλάξεις αὐτὲς δημοσιεύουμε τὸ τραγούδι στὴ μορφή

Freut euch des Lebens καὶ, ἐνδεχομένως, νὰ εἶχε μαζί του φτάνοντας στὴν Κέρκυρα καὶ ἀντίγραφο τοῦ κειμένου της, ὅπως εἶχε καὶ τοῦ «Πατριωτικοῦ Ὕμνου». Γιατί λοιπὸν δὲν τὴν «δευτεροτύπωσε» κι αὐτήν; Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ξέχασε ὕστερα ὅτι ἦταν ἔργο τοῦ Ρήγα; Πῶς οὔτε τὸ 1836, στὰ Ἐπομνημονεύματά του (σ. θ' - Ἀπαντα, σ. 269), δὲν τὸ θυμᾶται;

1. Πάντως καὶ τὸ χφ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βενετίας, ποὺ ἴσως εἶναι μερικὰ χρόνια προγενέστερο ἀπὸ τὴ συλλογὴ τοῦ Joss, δίνει κείμενο 9 μόνο στροφῶν. (Δὲν ἔχω δεῖ, δυστυχῶς, τὸ κείμενο τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ).

2. Παραδείγματα ρωμικῆς ποιητικῆς..., σ. 92-96. Ἀρκετὲς ἀποκλίσεις ἀπὸ τὸ γνήσιο κείμενο (τοῦ 1800) παρουσιάζει μέσα στὴ συλλογὴ τοῦ Joss καὶ τὸ «Ἄσμα πολεμιστῆριον» τοῦ Κοραῆ (σελ. 74-91), ἀπὸ τὸ ὁποῖο μάλιστα λείπουν οἱ τελευταῖες στροφές (δπου καὶ τὰ σημεῖα ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Κοραῆς διασκεύασε τὸ 1821 ὡς ἀνεπίκαιρα), ἐνῶ τὸ «Τί τιμὴ στὸ παλικάρι» τοῦ Σπ. Τρικούπη (σελ. 24-29) παρουσιάζεται ὡς συνέχεια ἐνὸς ἄλλου τραγουδιοῦ.

τοῦ 1826, γιατί εἶναι καὶ ἡ ἐκτενέστερη (γεγονὸς ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ τὸ ἀγνοήσουμε) καὶ ἡ παλαιότερη (ἔντυπη) ποὺ διαθέτουμε ¹ :

α'

Τί καρτερεῖτε, φίλοι καὶ ἀδελφοί,
καὶ δὲν κινεῖτε γλῶσσαν, καρδιάν, σπαθί;
Ἴδου καιρὸς μας ἔφθασεν,
ἡμέρα δόξης ἔλαμψεν.
Λοιπὸν ὁμόστε καὶ σπαθιά
γυμνῶστε διὰ τὴν πατρίδα.

β'

Σκλάβοι ² σεῖς πλέον μὴν καταδέχεσθε
μῆτε νὰ εἴσθε μῆτε νὰ λέγεσθε.
Ἐλεύθερα φρονήσατε,
ἀνδρείως πολεμήσατε.

1. Οἱ περισσότερες ἄλλες ἀνθολογίες φτάνουν ὡς τὴν στ' στροφή. Μᾶς παραδίδουν ὅμως καὶ δύο ἄλλες στροφές (μεταξὺ δ'-ε' καὶ ε'-στ') ποὺ λείπουν ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Joss. Τὶς παίρνομε ἀπὸ τὴν παλαιότερη ἀνθολογία ποὺ τὶς παραδίδει, τοῦ 1835 (Ναυπλίου) :

Σ' ὅλον τὸν κόσμον τώρα ἄς δείξωμεν,
νὰ μᾶς κηρύξουν ἄς προσπαθήσωμεν
ὅτ' εἴμεθα οἱ γνήσιοι
Ἑλλήνων οἱ ἀπόγονοι.
Λοιπὸν ὁρμῶμεν κρᾶζοντες
τὸ ἐλεεῦ, καὶ σφάζοντες.

(Τὴν ἐπωδὸ αὐτὴ οἱ μετὰ τὸν Joss ἀνθολογίες τὴν ἔχουν καὶ σὲ ἄλλες στροφές).

Καὶ ὅταν λάμψη ἐκεῖν' ἡ ποθητὴ
ὦρα θριάμβου, εἰς τοὺς ἐχθροὺς φρικτὴ,
τιμᾶς καὶ δῶρα ἔχουσι
νὰ μᾶς ἀντιβραβεύουσι.
Λοιπὸν ὁρμᾶτε καὶ σπαθιά
γυμνῶστε γιὰ τὴν πατρίδα.

¹Τὶς δύο αὐτὲς στροφές παραλείπει καὶ ὁ Περραιβός, ποὺ καὶ αὐτοῦ τὸ κείμενο φτάνει ὡς τὴν στ' στροφή τοῦ Joss. (Δὲν ἔχει ὅμως καὶ τὴν δ' στροφή, ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Joss μᾶς τὴν παραδίδουν μόνο οἱ ἀνθολογίες Ναυπλίου καὶ Σιγάλα). Γενικὰ οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα στὸν Joss καὶ στὶς ἄλλες ἀνθολογίες εἶναι ἀρκετές. Τὴ μεγαλύτερη ὅμως ἀπόκλιση παρουσιάζει τὸ κείμενο Περραιβοῦ. (Τὸ κείμενο τοῦ τραγουδιοῦ δημοσιεύεται ἐδῶ ὅπως ἀκριβῶς μᾶς τὸ παραδίδει ὁ Joss μὲ παραμορφῆς μόνο στὴ στίξη καὶ τὴν ὀρθογραφία).

2. Ἀνθολογία Κορομηλᾶ καὶ Περραιβός : *σκλάβοι*. Οἱ ἄλλες ἀνθολογίες : *δοῦλοι*.

Καὶ τ' ἄρματά σας δράζατε,
ἐχθροὺς τῆς πατρίδος σπαράζατε.

γ'

Ὁ Ἀχιλλέας κι ὁ μέγας Ἡρακλῆς,
Ἐπαμεινώνδας κι ὁ Θεμιστοκλῆς,
δικοί μας εἶναι πρόγονοι,
κι ἡμεῖς ἀπόγονοι.
Λοιπὸν ὁμόστε, τὰ σπαθιά
γυμνῶστε διὰ τὴν πατρίδα.

δ'

Τούτην¹ τὴν φήμην καὶ τὴν παλικαριάν,
γνώσιν, ἀνδρείαν καὶ γενναιοκαρδιάν
ἄς μιμηθῶμεν ὅλοι μας,
παιδιὰ λαμπρῶν προγόνων μας.
Καὶ τ' ἄρματα ἄς δράζωμεν,
ἐχθροὺς τῆς πατρίδος σπαράζωμεν.

ε'

Πατρίς μᾶς κράζει, δεῦτε ἄς δράμωμεν·
σάλπιγξ φωνάζει, νίκας ἄς κάμωμεν.
Ὡς αἰτοὶ ἄς πετάξωμεν,
ζυγὸν ἀποτινάξωμεν.
Λοιπὸν ὁμόστε καὶ σπαθιά
γυμνῶστε διὰ τὴν πατρίδα.

στ'

Ναί, παμφιλτάτη Ἑλλάς, πατρίδα μας,
ἰδοὺ² τὸν ζῆλον καὶ προθυμίαν μας.
Γυμνὰ σπαθιά βαστάζωμεν
κι ὅλοι ὁμοφώνως κράζωμεν:
Νὰ ζῆ, νὰ ζῆ καὶ τρίς νὰ ζῆ
πίστις, πατρίς καὶ τὸ γένος.

1. Τούτων: οἱ ἄλλες ἀνθολογίες πού ἔχουν αὐτὴ τὴ στροφὴ.

2. Ἰδέ: οἱ περισσότερες ἄλλες ἀνθολογίες. (Περραιβός: γιὰ ἰδές).

ζ'

Ἦ Ἑλλαδίται, ἄνδρες ἀληθινοί,
καὶ Ρουμελιῶται, ἥρωες ξακουστοί,
ἄρματωθῶμεν ὅλοι μας,
ἐκδικηθῶμεν μόνοι μας.
Καὶ τ' ἄρματα ἄς δράζωμεν,
ἐχθροὺς τῆς πατρίδος νὰ σπαράζωμεν.

η'

Ἦ Ἀλβανίται, ἄνδρες ἐλεύθεροι,
καὶ Ἡπειρῶται οἱ εὐγενέστεροι,
τοῦ Πύρρου οἱ ἀπόγονοι,
ὀρμήσατε ὁμόφωνοι.
Καὶ τ' ἄρματά σας δράζατε,
ἐχθροὺς τῆς πατρίδος σπαράζατε.

θ'

Ἦ τοῦ Αἰγαίου πελάγου κάτοικοι,
τῶν ἀθανάτων Γραικῶν οἱ ἄποικοι,
ξυπνήσατε ὀγλήγορα
μιὰν ὥραν σεῖς πρωτύτερα.
Καὶ τ' ἄρματά σας δράζατε,
ἐχθροὺς τῆς πατρίδος σπαράζατε.

ι'

Ἦ Ὑδριῶται κι ἐσεῖς οἱ Ψαριανοί,
ἄνδρες Σπετσιῶται καὶ ἐπίλοιποι Γραικοί,
στά πλοῖα σας ὀρμήσατε,
τυράννους ἀφανίσατε.
Καὶ τ' ἄρματά σας δράζατε,
ἐχθροὺς τῆς πατρίδος σπαράζατε.

ια'

Ἦ Μωραῖται, Ἑλλήνων ἀδελφοί,
καὶ Σπαρτιᾶται, ἡρώων κορυφή,
ἐνθυμηθῆτε, φίλοι μου,
πὼς εἴσθε τῶρ' οἱ στύλοι μου. (;)

Καὶ τ' ἄρματά σας δράξατε,
ἐχθρούς τῆς πατρίδος σπαράξατε.

ιβ'

Ἦ ἄνδρες Κρήτες καὶ ἄξιοι Σφακιανοί,
Τουρκῶν ὁ τρόμος καὶ ἐχθροὶ παντοτινοί,
ἢ Ἄθηνᾶ ἀνέτειλε
καὶ ἐλευθερίαν ἔστειλε.
Λοιπὸν ὁμόστε καὶ σπαθιά
γυμνώστε διὰ τὴν πατρίδα.

ιγ'

Ἔχετε Δία τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν
καὶ ἄλλον Ἄρην τὸν τίμιον σταυρόν.
Διατί λοιπὸν προσμένετε;
Ἴδου ἡ νίκη φαίνεται.
Λοιπὸν τουφέκια καὶ σπαθιά
ἀδράξατε γιὰ τὴν πατρίδα.

ιδ'

Αὐτὸς δοξάζει τοὺς ὑπηκόους του,
καὶ ἀντιβραβεύει μόνος καὶ μόνος του (;)
τοὺς εὐσεβεῖς δοξάζοντας
καὶ τοὺς τυράννους σφάζοντας.
Λοιπὸν τουφέκια καὶ σπαθιά
ἀδράξατε διὰ τὴν πατρίδα.

ιε'

Πίστιν, πατρίδα ἐλευθερώσωμεν
καὶ τοὺς τυράννους ὅλους σκοτώσωμεν.
Καὶ τὰ βραβεῖα ἃς λάβωμεν
τῆς νίκης, καὶ ἀνακράζωμεν¹:
Νὰ ζῆ, νὰ ζῆ καὶ τρεῖς νὰ ζῆ
πίστις, πατρίς καὶ τὸ γένος.

Κάποιες ἐπιφυλάξεις ὑπάρχουν βέβαια καὶ γιὰ τὴ γνησιότητα

1. Ἴσως ἀντὶ ἀνακράζωμεν.

τῶν κειμένων λιγότερο τοῦ Θουρίου καὶ περισσότερο τοῦ Πατριωτικοῦ Ὑμνου· ἐδῶ ὁμοίως εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι ἀπέχουμε πολὺ ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ ἴδιου τοῦ Ρήγα. Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι ἡ χειρόγραφη παράδοση τοῦ τραγουδιοῦ θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ γνωρίσουμε ἢ τουλάχιστον νὰ πλησιάσουμε περισσότερο τὴν αὐθεντικὴ μορφή του.

3. Τὸ «*Τί καρτερεῖτε*» εἶναι τραγούδι τοῦ «Ἐγκολπίου», εἶναι ὁμοίως καὶ τραγούδι τοῦ ἴδιου τοῦ Ρήγα; Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ θὰ χρειαστῇ νὰ ξαναγυρίσουμε στὰ δεδομένα τῆς ἀνακρίσεως. Σύμφωνα μὲ τὸ πρῶτο ἔγγραφο (βλ. παραπάνω σελ. 183), ὁ Ρήγας ἀρνεῖται ὅτι εἶχε συντάξῃ ὁ ἴδιος τὰ ἔργα ποὺ περιέχονται μέσα στὸ «Ἐγκολπίου» καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι «τὴν Δημοκρατικὴν Προπαιδεῖαν [Κατήχηση] μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ εὕρισκομένων δύο ἀσμάτων» τὴν ἀντέγραψε «καθ' ὀλοκληρίαν ἰδίᾳ χειρὶ» ἀφοῦ τὴν «ἔλαβε παρὰ τοῦ ἐν Πρεβέζῃ Ἕλληρος τοῦ καλουμένου Λαυρεντίου Ἀλιάνδρου»¹. Ἀντίθετα, ἡ ἀνάκριση ἀποφαίνεται ὅτι ὁ Ρήγας εἶναι ὁ «συντάκτης τῶν συγγραφεῶν τούτων» καὶ στηρίζει τὴν ἀπόψή τῆς α) στὸ ὅτι τὰ χειρόγραφα του «δὲν εἶναι ἀντίγραφον, ἀλλ' ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς φαινομένων διορθώσεων πρωτότυπον ἔργον τοῦ Ρήγα» καὶ β) στὸ ὅτι «κατεφάνη ἐκ τῶν λόγων του ὅτι ἤδη πρότερον ἐγνώριζεν ἐκ στήθους πολλοὺς στίχους τῶν εἰρημένων ἀσμάτων, εἰ καὶ ὑποκρίνεται ὅτι ἀγνοεῖ τὸν συντάξαντα». Βέβαια καὶ τὰ συγκεκριμένα αὐτὰ στοιχεῖα τῆς ἀνακρίσεως δὲν εἶναι τόσο ἰσχυρά, καὶ γενικὰ ὁ ζῆλος τῶν ἀνακριτῶν εἶναι γνωστὸς σ' αὐτὲς τίς περιπτώσεις. Ἄλλὰ εἶναι ἐπίσης ὀλοφάνερο ὅτι καὶ ὁ Ρήγας ἀρνεῖται στὴν κατάθεσή του πὼς ἔγραψε αὐτὸς τὰ κείμενα τοῦ «Ἐγκολπίου» γιὰ τοὺς ἴδιους ἀκριβῶς λόγους ποὺ ἀρνήθηκε καὶ ὅτι συνέταξε τὴν Ἐπαναστατικὴν Προκήρυξιν ἢ ὅτι συνέθεσε τὸν Θούριον, ἔργα δηλαδὴ γιὰ τὰ ὁποῖα καὶ ἡ ἀνάκριση τότε καὶ ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα σήμερον ἔχουν ἰσχυρότατα τεκμήρια, ὥστε νὰ μὴν ἀμφιβάλλουν γιὰ τὸ ἂν εἶναι δικά του.

Ἡ ταύτιση τῶν τραγουδιῶν τοῦ «Ἐγκολπίου» εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπισε ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα στὴν ἐπιδιώξή τῆς ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ διασώσῃ ὅ,τι μπορεῖ ἀπὸ τὰ περιεχόμενα τοῦ — ὀριστικὰ ἄραγε;—χαμένου φυλλαδίου τοῦ Ρήγα, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ξε-

1. Γιὰ τὸν Λαυρέντιον Ἀλιάνδρον, Ἀλεξάνδρον ἢ Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος, σημειωτέον, ἐπειδὴ βρισκόταν στὴν κατεχόμενη ἀπὸ τοὺς Γάλλους Πρεβέζαν, δὲν διέτρεχε κανέναν κίνδυνον ἀπὸ ὅσα τοῦ ἀπέδιδε ὁ Ρήγας, βλ. Ν. Α. Βέη, Ὁ Ρήγας καὶ ὁ Ἀργέντης καὶ ὁ Πρεβεζαῖος Λαυρέντιος Ἀλεξάνδρου, ἐφ. Ἐλευθερία, 28.11. 1948 καὶ Α. Γ. Βρανούση, Ρήγας, Ἀθ. 1953, [Β.Β. 10], σ. 86 (ἴσῃ καὶ ἄλλη βιβλιογραφία).

χωρίση από το πλήθος τῶν ἀποδιδομένων τὰ γνήσια πατριωτικά του ἄσματα, πού, παρά τήν ὅποια ποιητική τους ἀξία, διατηροῦν πάντοτε τή θερμῆ καί τήν ἐπικαιρότητά τους. Ὁ δρόμος γιά τήν ἐπίλυση αὐτοῦ τοῦ προβλήματος ἀνοιξε, οὐσιαστικά, ἀπό τή στιγμή πού οἱ προσπάθειες γιά τήν ἀνέυρεση τῶν δύο τραγουδιῶν ἐγκατέλειψαν τήν ὁμοιότητα τῶν κειμένων καί στράφηκαν πρὸς τήν ὁμοιότητα τῆς μουσικῆς. Ἐτσι ἡ ἐργασία αὐτῆ δὲν ἔκανε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ συνεχίσει καί, τὸ πολύ, νὰ ὁλοκληρώσει τίς προσπάθειες αὐτές – μὲ τὴ βοήθεια καί τοῦ πάντοτε πολῦτιμου καί καίριου παράγοντα τῆς τύχης ¹.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Σ. ΠΙΣΤΑΣ

1. Ἐνῶ ἡ ἐργασία αὐτῆ τυπωνόταν, κυκλοφόρησε (μὲ χρονολογία ὡστόσο 1968) ὁ 2ος τόμος τῶν Ἐπάντων τοῦ Ρήγα (στὴ σειρά «Ἄπαντα Νεοελλ. κλασικῶν»), ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει πολῦτιμη ἔκθεση τῶν νέων ἐρευνῶν καί ἀπόψεων τοῦ ἐπιμελητῆ του Λ. Βρανούση. Καινούρια στοιχεῖα: Τρίτο χφ καί ρωσικὴ μετάφραση τοῦ Συντάγματος, ἀποδοχὴ τοῦ τίτλου «Νέα πολιτικὴ διοίκησης», πληροφορίες γιά τήν Κατήχηση καί τὸν Aliandro, καί νέες εἰκασίες γιά τήν πατρότητα τοῦ «Πατριωτικοῦ Ὕμνου». Τὸ δεύτερο ὅμως τραγούδι τοῦ Ἀ' Ἐγκολπίου παραμένει desideratum.